

"FEMİNİST HUKUK KURAMI" NEDİR?

Fatma İrem Çağlar Gürgey*

Özet: Bu makale Batı hukuk felsefesi alanında 1980 sonrasında kendini açıkça ortaya koyan "feminist hukuk teorisi" başlıklı düşünce akımını tanıtmayı amaçlamaktadır. Tanıtım yapmak genellikle kısa bir tanımla başlar ancak feminist hukuk teorisi için bir tanım yapmak hem zor hem de hatalı olacaktır. Bu nedenle bu çalışmada öncelikle feminist hukuk teorisinin genel geçer bir tanımını verememenin nedenleri üzerine durulacaktır. Daha sonra feminist hukuk teorisinin temel tartışma noktaları üzerinde kısaca durulacaktır. Bunlar eşitlik ve farklılık yaklaşımlar, kamusal-özel alan ayrımı, feminist hukuk metotları, çokkültürcülük ve feminizm olacaktır. Feminist hukuk teorisinin ideoloji, ırk, erkeklik üzerine çalışmalarına bu makalede yer verilmemiştir. Bunlar dışında da atladığım konu başlıkları olabilir ancak feminist hukuk teorisinin özellikle "eşitlik ve farklılık" yaklaşımlarına ilişkin başlığı teorisinin ana hatlarını göstermek açısından açıklayıcı olacağı kanısındayım.

Anahtar Kelimeler: Feminist Hukuk Teorisi, feminizm, eleştirel hukuk çalışmaları, kamusal-özel ayrımı, eşitlik, farklılık, çokkültürcülük

---

* Yrd.Doç.Dr., Özyeğin Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi ABD, iremcaglar@gmail.com.

Giriş

1980'lerden sonra Batı'da hukuk felsefesi ve feminist teori alanlarında "Feminist Hukuk Teorisi"¹ başlıklı yeni bir düşünce akımı varlığını ortaya koymaktadır. Bu akım diğer hukuk felsefesi akımlarından farklı olarak –yaklaşık olarak 40 yıldır- kadın sorununu merkeze alan bir teori geliştirmektedir. "Feminist Hukuk Teorisi" kavramı altında gelişen teorik çalışmalar belirgin olarak Kuzey Amerika², Avustralya³ ve İngiltere⁴de ortaya çıkmaktadır. Söz konusu teoriyle ilgili yazın kadınların hukuksal sorunları üzerine odaklı hukuk dergilerinden, feminist hukuk teorisi üzerine panellerden, konferanslardan ve hukuk fakültelerinde verilen derslerden oluşmaktadır.⁵

¹ "Feminist Hukuk Teorisi" kavramı ilk defa A.B.D.'de 1978 yılında Ann Scales tarafından kullanılmıştır. (¹ Ann Scales, "Towards a Feminist Jurisprudence", *Indiana Law Journal*, cilt 56, sayı 3, 1980-1981, s. 375);) İngilizce "Feminist" kavramının Türkçe çevirisinde sorun olmamakla birlikte, İngilizce "Jurisprudence" kavramının Türkçe karşılığının hukuk ilmi, hukuk doktrini, muayyen bir hukuk sistemi, hukuk felsefesi gibi birçok karşılığının olduğu görülmektedir. "Jurisprudence" kelimesi genel olarak İngilizce'deki anlamıyla başka dillerde kullanılmamaktadır. Örneğin Fransızca'da "Jurisprudence" kelimesi mahkeme içtihatları anlamına gelmektedir. Etimolojik olarak "jurisprudence" kavramı, Latince "juris" ve "prudentia" kelimelerinden oluşmaktadır. "Juris" kelimesi "hukuk" anlamına gelmektedir. "Prudentia" somut durumlarda, pratik problemlerle ilgili bir teoridir.

² Feminist hukuk teorisiyle ilgili A.B.D.'de yapılan temel makale derlemeleri K. Bartlett ve R. Kennedy, *Feminist Legal Theory*, Westview, 1991; K. Weisberg, *Feminist Legal Theory: Foundations*, Temple University Press, 1993, and M.A. Fineman and N.S. Thomadsen, *At the Boundaries of Law: Feminism and Legal Theory*, Routledge, 1991; Nancy E. Dowd-Michelle S. Jacobs(der.), *Feminist Legal Theory- An Anti-Essentialist Reader*, New York: New York University Press, 2002.

³ N. Naffine, *Law and The Sexes: Explorations in Feminist Jurisprudence*, Allen and Unwin, 1990, R. Graycar and J. Morgan, *The Hidden Gender of Law*, Federation Press, 1990.

⁴ Bkz. Carol Smart, *Feminism and The power of Law*, Routledge, 1989, N. Lacey, *Closure and Critique in Feminist Jurisprudence*, der: A. Norrie, *Closure or Critique New Direction in Legal Theory* içinde, Edinburg University Press, 1993.

⁵ Örnek olarak bkz., *Feminism in the Law: Theory, Practice and the Criticism*, 1989 U. Chi. Legal F.; *Women and the Law:*

"Feminist Hukuk Teorisi" kavramı ilk defa A.B.D.'de 1978 yılında Ann Scales tarafından kullanılmıştır. Scales söz konusu makalesinde "jurisprudence" kavramını "hukuk teorisi" anlamında kullanmıştır.⁶ Kavramın hukuk hayatındaki varlığı yaklaşık yaklaşık 40 yıl öncesine dayanmakla beraber içeriğine baktığımızda teorinin geçmişini -200 yıl öncesine- feminist teorinin doğduğu dönemlere götürmek mümkün olabilmektedir. Zira feminist teori ile dünyadaki kadın hakları mücadelesinin paralel geliştiği görülmektedir. Kadın hakları mücadelesi çok boyutlu olmakla birlikte sonuçlandırılmasında ister istemez konu hukuki bir boyut kazanmaktadır. Bu nedenle feminist teori hukuktan, feminist hukuk teorisini de feminist teori ve kadın hareketinden bağımsız ele almak mümkün değildir. Feminist hukuk teorisinin en önemli isimlerine baktığımızda çoğunun 1960'larda hukuk fakültelerinde öğrenciyken, toplumsal hareketler içerisinde de yer aldıkları görülmektedir. Eleştirel hareketlerin etkisiyle öncelikle aldıkları hukuk derslerinde toplumsal cinsiyet sorununun ihmal edildiğini iddia

Goals for the 1990s, 42 Fla. L. Rev. (1990); Feminist Jurisprudence Symposium, 24 Ga. L. Rev. 759 (1990); Voices of experience: New Responses to Gender Discourse, 24 Harv. C. R.-C. L. Rev. 1 (1989); Women in Legal Education-Pedagogy, Law, Theory and Practice, 38 J. Legal Educ. (1988); Feminist hukuk teorisine ilişkin önemli sempozyumlardan örnekler için bkz: 25 Tulsa L. J. 657 (1990). Berkeley Women's Law Journal, Hasting's Women's Law Journal, UCLA Women's Law Journal, Wisconsin Women's Law Journal, Yale Journal of Law and Feminism, Canadian Journal of Women and the Law. 1993 yılında İngiltere'de basılan *Feminist Legal Studies* dergisi, American University Journal of Gender, Social Policy & the Law, Australian Feminist Law Journal, Cardozo Women's Law Journal, Columbia Journal of Gender and Law, Duke Journal of Gender Law and Policy, Law and Inequality: A Journal of Theory and Practice, Law & Sexuality, Michigan Journal of Gender & Law, Southern California Review of Law and Women's Studies, Texas Journal of Women and the Law, Villanova Law School's Women's Law Forum, William and Mary Journal of Women and the Law; Patricia Smith, "Feminist Jurisprudence", *A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory* içinde, der: Dennis Patterson, UK: Blackwell Publishers, 1996:302; Katharine T. Bartlett, Rosanne Kennedy, "Introduction", *Feminist Legal Theory-Readings in Law and Gender* içinde, Oxford: Westview Press, 1991:1

⁶ Scales, 1980-1981, s. 375.

etmişlerdir. Daha sonra söz konusu kişiler hem akademik yazında hem de hukuk pratiğinde itirazlarını dillendirmeye ve toplumsal cinsiyet sorunuyla hukuksal alanda mücadele etmeye devam etmişlerdir.⁷ *Wendy Williams, Nadine Taub, Elizabeth Schneider, Catharine MacKinnon* hem hukuk pratiğinde hem de hukuk teorisinde yer alan bu isimlerden bazılarıdır. Söz konusu isimler ve daha niceleri cinsel suçlar, iş yeri uygulamaları, toplumsal cinsiyet temelli şiddet, gebelik, doğum izni gibi cinsiyet ve toplumsal cinsiyet farklılıklarından doğan hukuksal düzenlemelere ve yargı kararlarına ilişkin tepkileri feminist hukuk teorisini oluşturmaktadır.

Feminist hukuk teorisi diğer düşünsel akımlar farklı olarak hayat deneyimlerinden yola çıkmakta ve diğer eleştirel yaklaşımlardan beslenmektedir. Teoriye kaynak teşkil eden hayat deneyimleri kadın gerçeklikleridir. Söz konusu gerçekliklerin farklılıkları teoriyi de çeşitlendirmektedir. Tıpkı feminist teoride olduğu gibi feminist hukuk teorisinde de farklı feminist yaklaşımlar vardır. Bunlar teoride farklı başlıklar altında ele alınmakla birlikte genel olarak bakıldığında belli başlı feminist hukuk teorileri, eşitlikçi, farklılık yanlısı, postmodern, kültürel feminist hukuk teorileridir.⁸

Feminist hukuk teorisinin diğer bir kaynağı eleştirel hukuk çalışmalarıdır. *Carrie Menkel-Meadow*'a göre feminist hukuk teorisinin temel itiraz noktaları eleştirel hukuk çalışmalarıyla ortaklaşmaktadır. Hukuki formalizme tepki, liberalizmin hukuk yaklaşımının eleştirisi, hukuki hiyerarşinin reddi hem feminist hem de eleştirel hukukçular tarafından paylaşılan savlardır. Bu nedenle 1970'lerde feminist hukuk teorisyenleri eleştirel hukuk çalışmaları konferanslarına katılmaktaydılar. Ancak bu toplantılarda toplumsal cinsiyet konusunu tartışanlar ayrı bir grup haline gelmiştir. Bu nedenle 1983 yılında EHÇ konferansında bir oturum feminizme ayrılmış ve "fem-crits" grubu ortaya çıkmıştır. Söz konusu grubun

ortaya koydukları çalışmalar, feminist hukuk teorisi ve eleştirel hukuk çalışmaları arasındaki ilişkiyi de belirlemektedir.⁹ Ancak feminist hukuk teorisyenlerinin eleştirel hukuk çalışmalarından farklı kılan tarafı toplumsal cinsiyet sorununu araştırmalarında merkeze yerleştirmeleridir.

Feminist hukuk teorisi hukukun toplumsal cinsiyet açısından sorunlu yönleri deşifre eder ve daha sonra söz konusu sorunun giderilmesi için gerekli mücadeleyi ortaya koyar. Toplumsal cinsiyet sorunu genellikle hukuk içerisinde kadınların ve LGBTİ bireylerin yaşam alanlarıyla ilişkili olarak ele alınmaktadır.¹⁰ Dolayısıyla aile hukuku ilişkileri ve ev-içi şiddet tartışılarda temel sorun olarak göze çarpmaktadır. Ancak kadın hakları ve LGBTİ hak mücadelelerinin sonucunda söz konusu grupların kamusal alanda da görünür kılınmasıyla birlikte feminist hukuk teorisinin alanı da genişlemiştir. İş hukuku, sözleşme hukuku, şirketler hukuku, haksız fiil hukuku, ispat hukuku, medeni usul hukuku gibi hukukun alanlarında da feminist hukuk teorisi çalışmalarına rastlamak mümkündür. Hukukun her türlü alanı feminist analize açıktır ve bu analize ihtiyaç duymaktadır. Zira ataerkil sistem çok yaygın bir biçimde toplumsal ilişkilere sızmış ve bu da hukukun teorisine, pratiğine ve normlarına sirayet etmiştir. Feminist hukuk teorisyenleri hukuku feminist bakış açısıyla analiz ederlerken, amaçları, hukukun içine yerleşmiş toplumsal cinsiyetçi anlayışları su yüzüne çıkarmaktır.¹¹ Hukuk teorisindeki temel kavramlar da feminist hukuk teorisinin eleştirel analizinden geçmiştir. Bunlardan en önemli hukuki eşitlik kavramıdır. Feminist hukuk teorisi içerisinde farklı feminist duruşlar, hukuki eşitlik kavramına yönelik farklı eşitlik yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır.

⁷ Elizabeth M. Schneider, "The Dialectic of Rights and Politics: Perspectives from the Women's Movement", *Feminist Legal Theory-Foundations*, der: D. Kelly Weisberg, Philadelphia: Temple University Press, s. 511-512

⁸ M.D. A. Freeman, *Introduction to Jurisprudence*, UK: Sweet and Maxwell, 2008: 1287.

⁹ Kelly Weisberg, "Introduction", *Feminist Legal Theory-Foundations*, der: D. Kelly Weisberg, Philadelphia: Temple University Press, 1993:xvii; Freeman, 1285.

¹⁰ Feminist hukuk teorisi ve queer teori arasındaki ilişki için bkz. Martha A. Fineman, *Feminist and Queer Theory*, UK: Ashgate, 2009.

¹¹ Lorraine Code(der.), *Encyclopedia of Feminist Theories*, 2000, s. 200.

I- Farklı Feminist Hukuk Yaklaşımları

A. Eşitlikçi Feminist Hukuk Teorisi

Liberal feminist hukuk teorisi liberal feminist teorisinin bir uzantısıdır. Liberal feminizme paralel olarak liberal feminist hukukçuları ortaklaştıran en temel amaç kadınların şekli anlamda eşitliğinin sağlanmasıdır. Burada amaçlanan erkeklere yapılan muamelenin aynısının kadınlara da yapılmasının gerekliliğidir. Kadınlar erkeklerin sahip olduğu hakların aynısına sahip olmalı ve erkeklerle aynı derecede özerk birer birey olmalıdırlar. Kadınların erkekler kadar rasyonel olduğunu düşünmektedirler. Bu nedenle kadınlar kendi seçimlerini yapmak için eşit fırsatlara sahip olmalıdırlar.

Hukukun içine yerleşmiş olan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesini savunurlar. Bu bağlamda kadının kamusal alanda erkeklerle eşit bir şekilde yer almasının önündeki engellerin kaldırılabilceğini düşünmektedirler. Liberal feminist hukukçular kadınlar ve erkekler hukuksal alanda aynı hak ve yükümlülüklerle sahip olmalarını savunmaktadırlar ancak bu konuda kendi aralarında farklılaşmaktadırlar.

1. Asimilasyoncu Feminist Yaklaşım

Asimilasyoncu feminist yaklaşıma göre kadınların erkeklerle aynı hukuksal statüye kavuşmaları için erkekler gibi olmaları gerekmektedir. Bu durumda daha önce erkelere nasıl davranılıyorsa, kadınlara da bu şekilde davranılması ve hukukun buna uygun şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Örneğin bir iş yerine kadınlar işe alınırken, erkeklerin çalışma saatleriyle kadınların çalışma saatleri arasında herhangi bir farklılık olmadığı kuralı temelinde sözleşme yapılıyorsa, kadınların biyolojik farklılıklarından kaynaklanan hamilelik, doğum, emzirme vb. gibi durumlarda çalışma saatlerinde herhangi bir değişiklik yapılamayacaktır. Bu nedenle kadınlar bu iş yerine girmek istiyorlarsa erkek gibi olmak zorundadırlar. Kadın olmaktan kaynaklanan herhangi bir farklılığa ilişkin olarak hak talebinde bulunmaları mümkün olmayacaktır.

Asimilasyoncu feminist yaklaşım Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş aşamasından kadın haklarını savunucuları tarafından sıklıkla ele alınan bir yaklaşımdır. *Hamide Topçuoğlu* kadınların iş hayatına ilişkin olarak yapmış

olduğu araştırmasında söz konusu yaklaşımı ortaya koymaktadır. Ona göre "...eskiler, (erkek işi) ile bütün memleket işlerini, bütün cemiyet işlerini murad etmişlerdir. Bugün ise kadınlar bu işlere iştirak hakkına sahiptirler. O halde "erkek işine karışmak" hakkı bir emri vaki olduğuna göre biraz erkeğe benzemek, biraz onun anladıklarından anlamak, onun muhakeme şeklini benimsemek de lazımdır!..¹²".

Asimilasyoncu yaklaşım feminizm farklı feministlerce eleştirilmiştir. Radikal bir feminist hukukçu olan *Christine Littleton* "... farz edelim ki; bir toplum, tüm içtenliğiyle asimilasyoncu yaklaşımı benimseyecek, bu toplumda değişecek olan tek şey, işverenlerin erkekleri işe alıp, kadınları görmezden gelme önyargısından kurtuluşları olurdu. Bunun dışında böyle bir toplumun ekonomik ve politik kurumlarında çok az bir değişiklik gerekecektir"¹³ şeklinde görüşlerini ortaya koymaktadır. Ona göre hukukun geleneksek yaklaşımı ile asimilasyoncu feminist model arasında önemli farklılıklar bulunmamaktadır. Asimilasyoncu eşitlik yaklaşımına göre kadınlar eşit muameleyi erkeklere benzerlikleri oranında hak edebileceklerdir. Bu kapsamda kadınlardan sosyal olarak belirlenmiş eril davranışlar beklenmektedir.

2. Androjenik Feminist Yaklaşım

Androjenik feminist yaklaşıma göre kadınlar ve erkekler birbirlerine büyük ölçüde benzemektedirler. Onlara göre hukukta androjenik¹⁴ bir insana nasıl davranılmasını öngörülüyorsa, her iki cinsiyete de o şekilde davranılmalıdır. ABD'li feminist hukukçu *Wendy Williams*'ın hamilelik konusunda yaklaşımı androjenik feminist yaklaşıma örnek olarak gösterilebilir. *Williams*'a

¹² Hamide Topçuoğlu, *Kadınlarm Çalışma Saikleri ve Kadın Kazancının Aile Bütçesindeki Rolü*, "Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu" Yayını, sayı 4, Ankara, 1957, s. 29.

¹³ Christine Littleton, "Restructuring Sexual Equality", *California Law Review*, cilt 75, sayı 4, s. 1302.

¹⁴ Androjen, bir toplum bilim terimi olarak erkek ve kadın soylarının birlikte ve karma rol oynadığı toplumları dile getirir. Genel olarak da, cinsel yapısı belirsiz olan anlamına gelmektedir. Bir yaşambilim terimi olarak, hem erkek hem dişi örgenlerinin bir arada bulunması durumudur. (Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1992.); Ursula K. LeGuin'in *Karanlığın Sol Eli* adlı kitabındaki karakterler androjendir. (Ursula K. LeGuin, *Karanlığın Sol Eli*, çev: Ümit Altuğ, Metis Yayınları, İstanbul, 2010.)

göre işyerinde hamilelik konusunda ortaya çıkan hukuki problemlerde, herhangi bir nedenle işyerinde mâmuliyet yaşayan kişilere uygulanan hukuksal düzenlemeler hamile kadınlar için de uygulanmalıdır. Burada Williams kadınlara hamile olmaları nedeniyle özel muamele edilmesinin karşısındadır. Ona göre herkese eşit muamele edilmelidir. Eşit muamele ilkesi uyarınca mevcut hukuk kuralları sağlıklı yerinde olmayan bir çalışana hangi hakları tanıyor, hamile kadınlara da aynı hakların tanınmasını sağlamaktadır.¹⁵ Bu yaklaşımıyla Williams, kadın ve erkek arasındaki farklılıklara dikkat çekmekten ziyade, bu farklılıkları minimize ederek androjenik feminist yaklaşımı ortaya koymaktadır. Zira Ona göre farklılık sadece kadınların farklılığı olarak ele alınmakta ve bu yaklaşım kadınlara erkeklerden daha iyi davranılması değil, daha kötü davranılması bir temel sağlamaktadır.¹⁶

Androjenik feminist model hem kadına ait farklılıkları hem de erkeğe ait farklılıkların temel alınmasına karşıdır. Bu yaklaşıma göre toplumsal kurumların tüm toplumsal cinsiyetler için eşit bir şekilde uygulanabilecek normların bulunması gerekmektedir. Kısacası ortada buluşulması hedeflenmektedir.¹⁷

Androjenik feminist hukuk yaklaşımı feminist hukukçular tarafından eleştirilmiştir. Androjenik yaklaşımın uygulanmasında kullanılan nötr normların erkeklerin lehine işlediği belirtilmektedir. Feminist hukukçu Menkel-Meadow androjenik yaklaşımı mermer pastaya benzetmektedir. Bu sert ve çikolatalı bir pastadır. Çikolata pastanın her yerine dağılmıştır. Ancak genellikle çikolatalı kısmı diğer kısımlarına göre azdır. Androjenik modelde problem tıpkı çikolatanın az olması gibi kadınlık kısmının da az olmasıdır.¹⁸ Aslında nötr kabul edilen normlar içinde eril normların baskın olduğu görülmektedir. Benzer

durumun asimilasyoncu yaklaşımda da olduğu da belirtilmektedir.¹⁹

B. Farklılık Yanlısı Feminist Hukuk Teorisi

Farklılık yanlısı feminist hukuk teorisi, literatürde asimetrik feminizm, özel/farklı muamele feminizmi olarak da geçmektedir. Bu feminist gruptaki hukukçular da kendi aralarında farklılaşmaktadırlar. Bunlar: *bivalent* model ya da özel hakları savunan feminist hukuk yaklaşımı ve uzlaşma yaklaşımıdır.

1. "Özel Haklar" Yaklaşımı:

Özel haklar modeli kadınların ve erkeklerin farklı olduğunu belirtmektedir. Onlara göre toplumsal cinsiyet farklılıkları biyolojik farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Örneğin çocuk bakımı rolü gibi bir toplumsal cinsiyet farklılığı, bir biyolojik farklılık olan üreme kapasitesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle hukuki düzenlemelerin bu farklılıklar gözönünde bulundurulması gerekmektedir. Aksi halde kadınlar bu farklılıkları nedeniyle mağdur olabileceklerdir.

Özel haklar yaklaşımını en net şekilde ortaya koyan feminist hukukçu *Elizabeth Wolgast*'tır. Wolgast'a göre kadınları erkeklerle eşit olmazlar. Zira eşitlik tanımı gereği "aynılığı" gerektirmektedir. Ona göre eşitlik yerine, kadınların özel ihtiyaçlarını temel alan özel haklar talep ederek adalet sağlanabilecektir.

Scales, Wolgast'ın modelini sınırlayıcı bir kural öne sürmektedir. Scales bu yaklaşıma *incorporationist* adını vermektedir. Bu yaklaşıma göre kadınlar hamilelik, emzirme gibi sadece kendi cinsiyetlerine özgü farklılıklar yaşadıklarında, erkeklerden farklı bir takım haklar kazanabilmelidirler.²⁰ *Incorporationist* yaklaşım, özel haklar yaklaşımına yapıcı ve önemli bir değişiklik getirmiştir. Modeli sınırlarken, sağladığı avantajlara el sürmemiştir.²¹

¹⁵ Wendy W. Williams, "Equality's Riddle: Pregnancy and the Equal Treatment/Special Treatment Debate", *Feminist Legal Theory-Foundations* içinde, der: D. Kelly Weisberg, Philadelphia: Temple University Press, 1993, s. 128-155.

¹⁶ Freeman, s. 1291.

¹⁷ Littleton, s. 1293.

¹⁸ Aktaran Littleton, s. 1302.

¹⁹ Surya Prakash Sinha, *Jurisprudence-Legal Philosophy In A Nutshell*, ABD: West Publishing, 2003, s. 328.

²⁰ Scales, 1980-1981, s. 375-444.

²¹ Linda J. Krieger, Patricia N. Cooney, "The Miller-Wohl Controversy", *Feminist Legal Theory, Foundations* içinde, der: Kelly Weisberg, Temple University Press, Philadelphia, 1993, s. 171-172.

2. Uzlaşma Yaklaşımı

Uzlaşma yaklaşımını savunan feministler biyolojik farklılıklar söz konusu olduğunda kadınlara farklı ya da özel muamelenin yapılması gerektiği konusunda özel haklar modeliyle birleşmektedirler. Ancak onlar toplumsal cinsiyetten kaynaklanan farklılıklar söz konusu olduğunda eşit muamele edilmesi gerektiğini düşünmektedirler.²²

Sylvia Law uzlaşma yaklaşımını savunan bir feminist hukukçudur. Law'a göre üreme kapasitesi dışında kadınlar hiçbir farklılıkları nedeniyle özel muameleyi hak etmeyecektir.²³ *Herma Hill Kay* de benzer şekilde, kadınların gerçekten hamile oldukları zaman dışında cinsiyetlerinden kaynaklanan farklılıkların tümüyle görmezden gelinmesi gerektiğini düşünmektedir.²⁴

Uzlaşmacı feministler biyolojik farklılıklar konusunda farklılık yanlısı feministlerle aynı şekilde düşünürken, biyolojik farklılıklar dışındaki farklılıklar söz konusu olduğunda eşitlikçi feministlerle aynı tarafta kalmaktadırlar. Bu nedenle bu feministlere uzlaşmacı denmektedir.

C. Kültürel Feminist Hukuk Teorisi

Feminist hukuk teorisi açısından kültürel feminist çalışmalar önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmaların çoğu ilhamını ya da desteğini *Nancy Chodorow*'un psikanalitik nesne-ilişki teorisinden ve *Carol Gilligan*'ın ahlak geliştirme teorisinden almaktadır. Bu bilimsel araştırmacılar kadın ile erkek arasında çarpıcı zıtlıklar olduğunu ve bunların gelişmelerinin ilk aşamalarındaki deneyim farklılıkları bağlamında anlaşılabilceğini savunmaktadırlar.

Gilligan'ın "In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development" adlı kitabı farklılık meselesinde

kültürel feminist hukukçuların teorik temelini oluşturmaktadır. Hatta kültürel feminist hukuk teorisyenlerine "farklı ses (different voice)" teorisyenleri diyenler vardır.²⁵

Kültürel feminist hukuk teorisi ya da "farklı ses" teorisyenleri kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıklara odaklanırlar ve bu farklılığı memnuniyetle karşılarlar. Kadınların erkeklerden farklı hayat deneyimleri vardır ve bu farklılık onları farklı bir dille konuşmalarını sağlamaktadır. Onlara göre erkekler rekabete, bencilliğine ve agresifliğe vurgu yaparlarken, kadın dili ihtimam, bakım ve empatiye vurgu yapmaktadır.²⁶

Gilligan'ın görüşlerinden en çok etkilenen feminist hukukçulardan birisi *Robin West* olmuştur "Jurisprudence and Gender"²⁷ adlı makalesinde West sözlerine "insan" nedir? sorusu ile başlamaktadır. Birer modern hukuk teorisi olan liberal hukuk teorisi ve eleştirel hukuk teorisinin "insan" kavramına yaklaşımını tartışmıştır. Ona göre her iki teori de eril yapıdadır.

İnsan doğasının hukuk teorisyenleri tarafından açıklanışı ile feminist teorisyenler tarafından açıklanışı arasındaki ayırım, "feminist hukuk teorisinin" gelişimi önünde gerçek bir politik engeli yansıtmaktadır. Feministler kadın konusunu ciddi bir şekilde ele almışlardır. Ancak hukuk teorisi bu kadar ciddi ele almamıştır. Aslında hukuk bu konuyu ciddiye almamıştır. Feminist hukuk teorisinin politik bir imkansızlık olduğu durumu değişene dek, bu durum böyle kalacaktır. Gerçek (toplumsal) cinsiyetlendirilmemiş bir hukuk teorisinin var olabilmesi patriarkal düzenin ortadan kalkması gibi politik bir şarta bağlıdır. İnsan doğasının hukuk teorisyenleri tarafından tanımlanması ile kadınların gerçek doğası arasındaki ayırım, feminist hukuk teorisinin gelişimi önünde kavramsal bir engeldir. Hukuk teorisi insan ile hukuk arasındaki ilişkisiyle ilgilidir. Feminist hukuk teorisi ise kadınlar ile ilgilidir. Bu

²² Littleton, s. 1296.

²³ Sylvia Law, "Rethinking Sex and the Constitution", *University Pennsylvania Law Review*, cilt 132, sayı 955, 1984, s. 1007-1013.

²⁴ Herma Hill Kay, "Equality and Difference: The Case of Pregnancy", *Berkeley Women's Law Journal*, cilt 1, sayı 1, s. 27-37.

²⁵ Katharine Bartlett, "Anglo American Law", *Blackwell Companions to Philosophy, A Companions to Feminist Philosophy* içinde der: Alison M. Jaggar&Iris Marion Joung, , Blackwell Publishers, USA-UK, 1998, s. 536.

²⁶ Sinha, s. 330.

²⁷ Robin West, "Jurisprudence and Gender", *University of Chicago Law Review*, cilt 55, sayı 1, 1988, s. 1-72.

doğrultuda kadınlar insan değildir. Bu felsefi durum değişene kadar "feminist hukuk teorisi" kavramı, kavramsal bir anormallik olarak var olacaktır. Bununla beraber feminist hukuk teorisi diye bir şey yoktur diyemeyiz. İnsan oğlunun baskın tanımına rağmen kadın kavramının var olması gibi.²⁸

West'e göre kadınlar fiziksel olarak diğerlerinden ayrılmıştır. Kadınlar erkeklere benzemezler, "hayata ve diğerlerine bağlı kritik ve tekrar tekrar vuku bulan en az dört yaşam deneyimleri bulunmaktadır. Bunlar; hamilelik, heteroseksüel birleşme, menstrüasyon, emzirmedi". Ona göre, her ne kadar, her kadın bütün bu deneyimleri yaşamasa da, birçok kadın biyolojik emirlerle gizlenmiş eril güç tarafından bu hayatın içine zorlanmaktadır. West bu farklılıkların ırka, sınıfa ve hatta cinsel tercihe rağmen bütün kadınlarda ortak olduğunu vurgulamaktadır.²⁹

D. Radikal Feminist Hukuk Teorisi

Radikal feminist hukuk teorisi kadınları liberal feminizmin kabul ettiği gibi birey olarak değil, sınıf olarak ele almaktadır. Kadınlar bir sınıf olarak başka bir sınıf olan erkekler tarafından tahakküm altına alınmaktadırlar. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği irrasyonel bir ayrımcılığın sonucu değil, sistemli ikincilleştirmenin bir sonucudur. Geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri toplumsal cinsiyet hiyerarşisi doğal ya da bu rollere içkin olarak kabul etmektedir. Cinselliğin sosyal yapısı erkekler tarafından toplumsal cinsiyet hiyerarşisini inşa etmek için üretilmiştir. Bu nedenle eril tahakkümü koruyan heteroseksüelliğin sosyal yapısı toplumsal tahakküm tarafından üretilmiştir. Sonuç olarak, radikal feminizme göre eğer bir kadın heteroseksüel ilişkiden zevk alırsa, aynı zamanda kendi ikincilleştirilmesinden de zevk alıyor demektir.³⁰

Radikal feminist hukuk teorisini olan Catharine MacKinnon'a göre kadınlara yönelik negatif ayrımcılık farklılıktan değil, eril tahakkümden kaynaklanmaktadır.

Bu eril tahakkümü anlayabilmek için eril bakış açısıyla oluşturulmuş cinselliğin toplumsal yapılandırılmasına odaklanılması gerekmektedir. Erkek baskın ve kadın da buna boyun eğen olduğunda, cinsellik her iki cinsiyet açısından zevkli olduğu anlamına gelmektedir. Cinselliğin bu toplumsal anlamı toplumsal cinsiyet hiyerarşisini de meşrulaştırmaktadır. MacKinnon'a göre kadın ve erkek arasındaki cinsellik sosyal olarak akdedilmiş bir zorlamayı içermektedir.³¹ Pornografi ise söz konusu baskının ve eşitsizliğin grafiklerle ortaya konulmasıdır.³² Bu nedenle pornografi eşitlik ilkesine aykırıdır ve yasaklanması gerekmektedir. Ancak bu yaklaşım A.B.D.'de oldukça önemli bir tartışmanın da başlamasına ve feminist hukuk teorisyenleri içerisinde kutuplaşmalara neden olmuştur.

MacKinnon'un bakış açısı, birçok feminist tarafından eleştirilmesinin³³ yanı sıra birçok feminist hukuk teorisyeninin çalışmalarını da etkilemiştir. Örneğin Susan Estrich'in reformcu hukuk çalışmalarında, MacKinnon'un etkisi açıktır. Estrich cinsellikte, zor kullanma neticesinde ortaya çıkan rızanın kabul edilemeyeceğini belirterek, bu doğrultuda mevcut ceza hukuku sistemlerine feminist eleştirel bir bakış getirmiştir. Ceza hukuku düzenlemelerinde savunma, direnme gibi kavramların nasıl eril hayat deneyimlerinden üretildiğini ortaya koymaya çalışmıştır.³⁴ Tecavüz davalarında aktif yer alan Estrich, MacKinnon'dan farklı olarak "rıza" kavramının kendi bakış açısıyla yorumlayarak hukuka adapte etmeye çalışmaktadır. Bir kadının cinsel birleşmeyi reddetmesi ya da rızasının yalanla zorlanması durumlarını -hayır hayır demektir- mevcut hukuksal düzenlemeler açısından tartışmaktadır. Estrich çalışmalarında temel olarak rızanın ve zorlamanın erkek bakış açısıyla belirlendiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Ceza hukukuna göre şiddete karşılık vermek, erkeklerin erkeklere karşı şiddete cevap verdiği şekilde algılanmaktadır. Ancak cinsellikte kadınların şiddete karşılık vermeleri farklıdır. Kimi zaman

³¹ Whitman, s. 292-293.

³² Catharine MacKinnon, "Sexuality", der: Linda Nicholson, *The Second Wave* içinde, New York&London: Routledge, 1997, s. 158-180.

³³ Weisberg, 1996, s. 8-9.

³⁴ Bartlett, s. 535.

²⁸ West, s. 2.

²⁹ Christina Brooks Whitman, "Feminist Jurisprudence", *Gender and American Law* içinde der: Karen J. Maschke, , Garland Publishing, Inc., New York&London, 1997, s. 497.

³⁰ Sinha, s. 332.

sessiz kalmaları onların şiddeti onayladıkları anlamına gelmemektedir.³⁵

Radikal feminist hukuk teorisinin hukukta bir takım değişiklikleri talep etmektedir. Bu değişikliklerin gerçekleşmesiyle birlikte eşitsizlik ve tahakküm ortadan kalkacaktır. Söz konusu değişiklikler; kadınları cinsel taciz, cinsel saldırı ve her türlü şiddetten koruyacak yasal düzenlemelerin oluşturulması ve pornografinin yasaklanmasıdır. Zira pornografi kadınların cinselliğin toplumsal kavrayışını oluşturmada ve kadınların ikincil konumu sağlamlaştırmaktadır.

E. Postmodern Feminist Hukuk Teorisi

Feminist hukuk teorisi içinde postmodern feministlerin oluşturduğu hukuka ayrı bir yaklaşım olup olmadığı tartışmalı olmakla beraber birçok feminist hukukçunun çalışmalarında postmodernizme ait konuların incelendiği görülebilmektedir.³⁶ Ancak bu kişilerin tamamıyla postmodern feminist kanat içerisinde yer aldığını söylemek güçtür.

Eleştirel hukuk çalışmaları içerisinde de yer almış feminist hukukçu *Frances Olsen* çalışmalarına genel hatlarıyla bakıldığında kendisinin radikal feminist hukuk yaklaşımlarına daha yakın olduğunu söyleyebiliriz.³⁷ Ancak ortaya koymuş olduğu feminist hukuk çalışmalarında postmodern feminist eleştirinin vurguladığı konulara da yer verildiği görülmektedir. Postmodern feminizmin üzerinde durduğu konulardan birisi modern düşünce yapısının ve dilinin ikili karşıt terimler üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Güneş/ay, doğa/tarih, pasif/aktif, yüksek/alçak vs. gibi ikilemler dil yapısının ana dizilişini oluşturmaktadır.³⁸ Bu dizilişte karşıt kavramlar arasında keskin bir hiyerarşi

bulunmaktadır. Kavramlardan biri diğerine mutlak biçimde üstünlük göstermektedir. Fransız feminist *Helene Cixous* dildeki bu hiyerarşik yapılanmanın tümünün, insan yaşamında kadın/erkek ikilemine dayandığını iddia etmektedir. Güneş-erkek, ay-kadın; aktif-erkek, pasif-kadın vb. gibi belli bir ikileme dayalı tüm kavramlar kadın ve erkekle özdeş tutulan kavramlar pozitif olarak kurgulanmaktadır.³⁹

Olsen söz konusu postmodernizm eleştirisini hukuk alanına taşımaktadır. Ona göre *Plato*'dan itibaren çoğumuzun düşünce yapısı ikili düşünme serileriyle yapılandırılmıştır. Düalist sistemin üç özelliğinin önemli olduğu belirtir. Bunlardan ilki, bu ikilemelerin cinsiyetlendirilmiş(*gendered*) olmalarıdır. İkilemenin bir tarafı eril diğer tarafı dişildir. İkincisi, ikili yapının parçaları eşit değildir. Hiyerarşik bir yapılanma vardır. Eril tanımlanan tarafa üstünlük ve ayrıcalık verilmektedir. Dişil taraf ikincil ve negatiftir. Olsen'e göre düalizmin üçüncü özelliği, hukukun ikili yapının eril tanımlanan tarafında yer aldığıdır. Ona göre feminist hukuk teorisyenleri hukukun bu özelliğine eleştiri getirmektedirler.⁴⁰ Bu yaklaşımıyla Olsen, postmodern feminist hukuk teorisinin temel eleştiri noktalarından birisini ortaya koymaktadır.

Çalışmalarında postmodern feminist temalar olan diğer feminist hukuk *Deborah L. Rhode*'dur. Ona göre feminizmin teoriye değil, teorilere ihtiyacı vardır. Feministlerin tek bir evrensel ya da özcü bakış açısını ayrıcalıklı kılmaktan kaçınarak birçok bakış açısı geliştirmeyi amaç edinmeleri gerektiği belirtmektedir.⁴¹ *Katharine Bartlett* ve *Martha Minow* adlı feminist hukuk teorisyenleri de gerçekliğin

³⁵ Susan Estrich, *Real Rape*, Cambridge: Harvard University Press, 1987.

³⁶ Patricia A. Cain, "Feminism and the Limits of Equality", *Georgia Law Review*, cilt 24, 1990, s. 840.

³⁷ Örn: Frances Olsen, "Statutory Rape: A Feminist Critique of Rights Analysis", *Texas Law Review*, sayı 63, 1984, s. 387-432; Whitman, *agm.*, s. 294-295

³⁸ Adnan Güriz, *Feminizm Postmodernizm ve Hukuk*, AÜHF Yayın No:521, Ankara, 1997, s. 131

³⁹ Madan Sarup, *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm*, çev: A. Baki Güçlü, Ark Yayınları, Ankara, 1997. s. 162.

⁴⁰ Frances Olsen, "Feminism and Critical Legal Theory: An American Perspective", *International Journal of Sociology of Law* içinde, sayı: 18, 1990, s. 199-215.

⁴¹ Deborah L. Rhode, "Feminist Critical Theories", *Stanford Law Review*, cilt 42, sayı 3, 1990, s. 626.

ortaya konulmasında farklı bakış açılarının önemine vurgu yapmışlardır.⁴²

Akademik hukuk hayatı içinde feminist teorisyenlerden postmodern feminizmle en uyumlu kişi *Drucilla Cornell*'dir. *Cornell* "kadın"ın yeniden yapılanması konusunu ele alırken *Jacques Derrida*, *Jacques Lacan* ve Fransız postmodern feminist yazar ve düşünür *Julia Kristeva*'nın yapıtlarından yararlanmıştı. O kendi feminizmini, liberal ve radikal feminizmlerle karşıtlıklarını ortaya koyarak, "etik feminizm" olarak adlandırır.⁴³ *Cornell*'in etik feminizmi, bireysel kadın kimliğinin ötesinde, sınırlandırılmamış, ortak bir "kadın" kavramı oluşturma imkânını sağlamaktadır. Her kadına kendisini bulabileceği "hayali evrensellik" içinde bir kadın kavramı yaratma cesaretini vermektedir.⁴⁴

Postmodern feminizmin üzerinde durduğu diğer bir konuda, feminizm içindeki çoğulculuk olgusunun vurgulanması gerektiğidir. Postmodern feministler sınıf, ırk, kültür, yaş, siyasal eğilim ve cinsel uygulamalar açısından ele alındıklarında nasıl erkek ve kadın arasındaki "ötekilik" üzerinde duruyorlarsa, modern feminist teorilerin tümünde, kadın hakkında bir açıklama yapılırken "Batı'lı, orta sınıf, heteroseksüel, beyaz kadın" ile bu özelliklere sahip olmayan "diğer kadınlar" arasında bir "ötekilik" ilişkisinin bulunduğunu açık bir biçimde ortaya konmaktadır.⁴⁵ Postmodern feminizmin bu söylemi en çok üçüncü dünyalı feministlerce ve siyah feminist hareket tarafından desteklenmektedir. Onlara göre, Batı Avrupalı ve Amerikalı beyaz orta sınıf feminizminin "aileye hapsolmuş, üretimin dışında" kadını da, kadınlığın çok küçük bir bölümünü temsil etmektedir. *Rayna Rapp*'ın 1979'da *Signs* Dergisinde yayınlanan şu sözleri, bu eleştirilerin özeti niteliğindedir:

⁴² Katharine Bartlett, "Feminist Legal Methods", *Harvard Law Review*, cilt 103, 1990; Martha Minow, "Foreword: Justice Gendered", *Harvard Law Review*, cilt 101, 1987.

⁴³ Drucilla Cornell, "Etik Feminizm Nedir?", *Çatışan Feminizmler* içinde; çev: Feride Evren Sezer, Metis Yayınları, İstanbul, 2006, s. 86-118.

⁴⁴ Cain, s. 1112-1113.

⁴⁵ Zekiye Demir, *Modern ve Postmodern Feminizm*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 117.

"Kendi deneyimlerimizin başkalarınınkini de içerdiğini farz etmeye devam ettiğimiz sürece Batı'nın Dünyanın kalanıyla ilişki içindeki gerçek tarihini yazamayız. Bizim kamusal/özel çatışmalarımız başka zaman ve yerlerde aynı biçimde olmayabilir. Eğer kategorilerimiz tanımını değiştirmek için mücadele ettiğimiz "kadınlık"ın ne olduğunu bağlam dışı bırakacak kadar genişse, kadınların özgül ezilmeleri belgelenemez. Tanzanyalı bir kadın çiftçi, bir Mapuche kadın lider ya da Amerikalı işçi sınıfından bir ev kadını aynı ev içi alanda yaşamazlar ve toplumsal ayaklanmaların onlara hayatları üzerinde kazandırdığı iktidar aynı olmak zorunda değildir. Aynı anda hem farkları hem de benzerlikleri anlamak zorundayız ama bu benzerlikleri aynı basit kalıba indirmeden."⁴⁶

Siyah feministler, hukuk sistemine yönelik feminist eleştirilerin daha çok beyaz kadınların bakış açısını yansıttığını ileri sürmüşlerdir. Siyah feminist hareketten *Regina Austin*'in "Sapphire Bound" adlı makalesinde⁴⁷ *Chambers v. Omaha Girls Clup*; davasını ele alıp, incelemiştir. Bu davada beyaz kadınlar tarafından yönetilen bir klüpten evli olmayan hamile zenci kadının kovulması sonucu ortaya çıkan uyuşmazlık konu edilmektedir. Batılı beyaz orta sınıf kadınların kendileri gibi olmayan kadınlara karşı tutumları eleştirilmiştir.

Siyah feminist düşünürler kibarlık ve tutarlılık gibi geleneksel hukuk standartlarını reddetmektedirler. *Patricia Williams* da bu grubun bilinen isimlerindedir. *Williams*'ın yazıları, *Austin*'in yazılarından daha otobiyografiktir. "On Being Object of Property" adlı makalesi⁴⁸ postmodern üslupta yazılmıştır. Yazının, bir hukuk fakültesi dergisinde görmeye alışık olmadığımız bir tarzı vardır. Akademik hukuk yazını içinde görmediğimiz feminist anlatsal(narrative) üslup göze çarpmaktadır.⁴⁹

⁴⁶ Aktaran Aksu Bora, "Kamusal Alan/Özel Alan: Mahrumiyet-Özgürleşme İkileminin Ötesi", *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek* içinde, der: Oya Çitçi, TODAİ Enstitüsü yayın no: 285, Ankara, 1998, s. 65-66.

⁴⁷ Regina Austin, "Sapphire Bound", *Wisconsin Law Review*, sayı: Mayıs-Haziran, 1989, s. 539-578.

⁴⁸ Patricia Williams, "On Being Object of Property", *Signs*, cilt 14, 1988, s. 5-24.

⁴⁹ Code, s. 490.

..... anne tarafımdan ailem benim bildiğim kadarıyla büyük büyük büyükannem Sophie'le başlar. Sophie Tennessee'de yaşamış, 1850 yılında 12 yaşlarındayken Austin Miller adlı beyaz bir avukat tarafından satın alınmış ve satın alınır alınmaz Miller tarafından hamile bırakılmış. Bu hamileliğinden büyük büyük annem Mary dünyaya gelmiş ve Mary, bir hizmetçi olarak büyütülmek üzere Sophie'den uzaklaştırılmıştır.

Hukuk Fakültesine gitmeye kadar vermeden önce Austin Miller hakkında bana birşey anlatıldığını hatırlamıyorum. Hukuk fakültesinde başladığım ilk gün annem bana "Miller'ler hukukçuydu, senin kanında var bu" demişti.

Annem, hukukun "kanında olması" nedeniyle hukuk fakültesinde korkacak bir şeyimin olmamasını söylerken çok karışık bir duyguyu ifade etti. İlki ve öncelikli olarak, annemin sözlerinde bir başkaldırı vardı. Ona göre, kimse beni babası hakim diye beni aşağılayamayacaktı..... İkinci olarak annem kendini bir model olarak görmemi istemiyordu. Yalnız, siyah, kirlenmiş bir kadın olarak kendini saklayarak beni kendi kendine yetebilen, umutsuzluktan uzak, dişil kimlikten daha çok eril bir kimliğe sahip olmaya itmekteydi. Utanç ve gurur karışımı kanımdaki bu sırla Harvard ortamına girdim.⁵⁰

Williams makalesi diğer hukuk makalelerinde olduğu gibi sonuç niteliğinde bir değerlendirmeye bitmemektedir. Bir hukuksal meseleyi formüle etme çabası içinde de değildir. Bunun bir hukuk makalesi olmadığı iddia edilebilir. Ancak kesin olan tek şey bu makalenin hukukçulara seslendiğidir.⁵¹

II. Kamusal ve Özel Alan Ayrımı

Modern siyaset ve hukuk düşüncesinde kamusal ve özel alanlar arasındaki ayrımın nedenleri konusunda çeşitli görüşler olmakla birlikte bunlar arasında liberalizmle bağlantılı olan argüman feminist hukuk düşüncesinde en fazla ele alınan ve eleştirilendir. Batı'da 16. ve 17. yüzyılda ortaya çıkan ulus devlet olgusu ve egemenlik teorileri

⁵⁰ Patricia Williams, "On Being Object of Property", der: Frances E. Olsen, *Feminist Legal Theory II: Positioning Feminist Theory Within the Law* içinde, New York University Press, Washington Square, New York, 1995, s. 488.

⁵¹ Whitman, *agm.*, s. 303.

kamusal ve özel alanların arasındaki sınırı keskin bir şekilde belirlenmiştir. 17.yy doğal hak teorileri devletin müdahale edemeyeceği bir özel alanın olması gerektiği üzerinde ısrar etmişlerdir.⁵² İlk bakışta sorunsuz gibi gözükse de bu düşünsel yaklaşım yaklaşık 200 yıldır kadın hareketinin ve bununla bağlantılı olarak feminist teorinin temel problemidir. Özellikle 1970 sonrası feminist siyaset felsefesi söz konusu ikiliği liberal teori ve pratikle ilişkili olarak ele almakta ve eleştirmektedir. *Carole Pateman* klasik ve modern liberal düşünürlerin ataerkil iktidarı kamusal alandan uzaklaştırmak ve özel alanda korumak konusunda başarılı olduklarını belirtmektedir.⁵³ Söz konusu teorisyenler ve onların açtığı düşünsel yolda çalışmalarını yapan birçok feminist yazar liberalizmin kamusal ve özel alanlar arasında ortaya koymuş olduğu ayrımın toplumsal cinsiyetlendirilmiş olduğunu deşifre etmişlerdir. Feminist teoriye göre "kamu" ve "özel" in anlamları somut durumlara göre değişmesine rağmen, Batıda kamusal alanın erkeğe, özel alanın kadınlara ayrılmaktadır.⁵⁴

Kamusal ve özel alan arasındaki ayrım feminist teorinin olduğu gibi feminist hukuk teorisinin de önemli tartışma konularından birisidir. Özellikle liberalizmin savunduğu kamusal-özel ayrımı 1970 sonrası feminist siyaset teorisyenlerinin çalışmalarının odağı olmuştur. Bu çalışmalara bakıldığında liberalizmin yurttaşlığı ve buna bağlanan hukuki hakları kamusal alanla sınırladıkları ve özel alanın düzenleme dışı, duyguların egemen olduğu bir alan olarak kurgulanması eleştirilerin temelini oluşturmaktadır. Zira toplumsal cinsiyet rolleri gereği kadınların hayatlarının geniş bir kısmı özel alanda geçmektedir. Bu alanın siyasetin dışında tutulması kadınların özerkliği açısından önemli gedik açtığı ortaya

⁵² Morton j. Horwitz, "The History of the Public/Private Distinction", *University of Pennsylvania Law Review*, cilt 130, sayı 6, 1982, s. 1423.

⁵³ Carole Pateman, Teresa Breannan, "Mere Auxiliaries to the Commonwealth: Women and the Origins of Liberalism", *Political Studies*, cilt 27, 1979, s. 183-200.

⁵⁴ Bu argümana ilişkin tartışmalar için bkz. Zillah R. Eisenstein, "Ataerkil Sistem, Annelik ve Kamusal Hayat", çev: Nilüfer Timisi, *İLEF Yıllık '93*, Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, sayı 3, 1994, s. 255.

konulmaktadır. Batı'da kadın hareketinin meşhur sloganı "özel olan politiktir" temel olarak özel, doğal, duygusal ve kişisel olarak siyasetten dışlanan dünyanın içinde kadınların da var olduğu ve kadınların bu dünyada yani özel alanda iktidar ilişkileri içinde tahakküm altında olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁵

Özel alan yani ev-içi alanda tahakküm genellikle ev reislerinin elindedir. Bu alanın hukuku modern devlet sisteminde ev reisi tarafından belirlenmektedir. Ev reisinin kendiliğinden sözleşme dışı oluşturduğu keyfi kurallara uyulmaması durumunda yaptırım yine ev-reisi tarafından takdir edilmektedir ki bu günümüzde ev-içi şiddet kavramı etrafında tartışılmaktadır. Ev-içi şiddet feminist hukuk teorisinin başlıca tartışma konularından birisidir. Meselenin hukuki açıdan sorunlu olan kısmı devletin özel alana müdahale etmekten kaçınmasıdır. Özel alanda şiddet yani hak ihlali gerçekleştiğinde devlet hukuku aracılığıyla müdahale etmemektedir.⁵⁶

Kadının uluslararası insan hakları hukuku kategorisinin ortaya çıkma nedeni yine kamusal-özel ayrımı bağlamında açıklanmaktadır. İnsan haklarıyla temellenecek hukukun oluşturulmasında kadınlara ait farklılıkların görmezden gelinmektedir.⁵⁷ Kamusal ve özel alan ayrımının toplumsal cinsiyetlendirilmiş yapısının görünümünden birisi "Birleşmiş Milletler(B.M.) Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi"nde karşımıza çıkmaktadır.⁵⁸ Bu Sözleşme'nin çalışma koşullarına ilişkin 7. maddesi, temel olarak kamusal alandaki çalışma koşulları göz önünde bulundurularak düzenlenmiştir.⁵⁹ Ancak dünyada kadınların büyük bir kısmı ücretsiz olarak ev içinde, yani özel alanda çalışmaktadır. Bu nedenle kadınlar söz konusu

uluslararası insan hakları korumasından sınırlı şekilde yararlanmaktadırlar. Benzer bir yaklaşım, yaşam hakkını düzenleyen uluslararası insan hakları sözleşmelerinin maddelerinde de göze çarpmaktadır. B.M. Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi'nin 6. maddesinde yaşam hakkı düzenlenmiştir.⁶⁰ Yaşama hakkının üreyle ilişkilendirilmemesi ve bu bağlamda da kürtajın da insan hakları bakımından değerlendirilmemesi, insan haklarına ilişkin hukuksal düzenlemelerin kadın hakları açısından yaşanan bir problemi oluşturmaktadır. Yine bu düzenleme bağlamında yaşam hakkının ihlaline ilişkin insan hakları raporları, genellikle kamusal alanda gerçekleşen kadına yönelik şiddet eylemlerini içermektedir. Ev-içi şiddet eylemleri raporlara yansıtılmamaktadır.⁶¹

III. Feminist Hukuk Metodları

Hukukçuların gerek pratik hukuk gerekse teorik hukuk alanlarında belirli bir amaca yönelmek için takip ettikleri yollara hukuk metodları denilmektedir. Eleştirel hukuk çalışmaları yapan hukukçular anaakım hukuk yaklaşımları ve bunlara özgü hukuk metodlarını eleştirmektedirler. Feminist hukukçular da eleştirel hukuk çalışmalarının etkisiyle ve feminist teorinin geliştirdiği metodolojiyle feminist hukuk teorisi içinde feminist hukuk metodları başlığı altında 1990'lardan sonra yeni bir tartışma alanı geliştirmişlerdir.

Feminist metod ya da feminist epistemoloji neyi nasıl bildiğimiz sorusunu sormaktadır. Bu bağlamda feminist araştırma metodları antropoloji, sosyoloji, tarih, edebiyat, felsefe gibi birçok akademik disiplinin konu başlıkları arasına girmiştir. Ancak hukuk disiplini içerisinde feminist metodolojiye ilişkin diğer disiplinlere oranla sınırlı çalışma olduğu görülmektedir. Çoğunlukla hukuk alanında feminist metodoloji konusunda yapılan çalışmalar sosyal bilimlerdeki metod çalışmalarının uzantısı olduğu söylenebilir.⁶² Bu bağlamda feminist hukuk metodolojisi altında tartışılan konular klasik hukuk

⁵⁵ Serpil Üşür, "Liberalizmin "Cinsiyetten Arındırılmış Birey'i ve Feminist Eleştirisi", *Mürekkep*, sayı:1, 1999, s. 61.

⁵⁶ Elizabeth Schneider, *Battered Women and Feminist Lawmaking*, London: Yale University Press, 2000, s. 87-88

⁵⁷ Hilary Charlesworth, "What are "Women's International Human Rights"?", *Human Rights of Women: National and International Perspectives* içinde, der: Rebecca J. Cook, ABD:University of Pennsylvania Press, 1994, s. 60.

⁵⁸ <http://www2.ohchr.org/english/law/cescr.htm>, erişim 22.7.2014.

⁵⁹ Charlesworth, 1994, s. 74;

⁶⁰ <http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>, erişim 22.7.2014

⁶¹ Charlesworth, 1994, s. 71-72

⁶² Kelly Weisberg, 1993, s. 533-534.

metodolojinin bir eleştirisi olarak sosyal bilimlerdeki feminist metodların hukuka taşınmış halidir diyebiliriz.

Feminist hukuk çalışmalarında kullanılan metodları araştıran *Katharine Bartlett* 1990 yılında "Feminist Legal Methods" başlıklı altında kapsamlı bir makale yayımladı.⁶³ Makalede genel olarak hukuk teorisi ve pratiğini feminist kılan metotlar ortaya konulmaktadır. Söz konusu metotlar bilinç yükseltme, feminist pratik akıl yürütme, kadın sorusunu sorma şeklinde isimlendirilmiştir. Bartlett söz konusu metotların eleştirel ve aynı zamanda yapıcı olduğu, klasik hukuk metotlarının görmezden geldiği hukuki meseleleri ortaya çıkardığını belirtmektedir. Söz konusu metotların iktidarın sorgulanması ve yeni modellerin önerilmesinde feminist hukuk yazınına önemli açılımlar sağladığının da altını çizmektedir.⁶⁴

"Kadın sorusu sorma" metodu hukukta feminist eleştirinin temelini sağlar. Söz konusu sorular nötr ya da objektif gözükken hukuk normları ve pratiği içerisinde toplumsal cinsiyetçi normları ortaya çıkarmaktır. *Heather Wishik* feminist hukuk teorisi literatüründe sıklıkla referans gösterilen makalesinde yedi tane soru sıralamaktadır ki bu sorular Bartlett'in betimlediği metodun içerisinde değerlendirilebilir. Söz konusu sorular: 1- Kadınların gerçek hayat deneyimlerine günümüzde ve şimdiye kadar hukuk pratiğinde ve doktrininde ne kadar yer verilmiştir? 2- Hukuka kadınların, erkeklerin hayat deneyimlerine ilişkin varsayımlar nelerdir. İlk soru kadınların gerçek hayat deneyimleri konusunda data toplarken, ikinci soru hukukun kadınların hayat deneyimlerine ilişkin varsayımlarına ilişkin data toplanmasını sağlar. İkinci sorudaki datalar toplumsal cinsiyet açısından nötr olduğunu iddia eder argümanları ortaya çıkarmak açısından faydalıdır. 3- kadınların gerçek hayat deneyimleri ile hukukun kadınlara ilişkin varsayımları ya da empoze ettiği yapılar arasındaki çatışma ya da uyumsuzluk nelerdir? Dolayısıyla üçüncü soru birinci ve ikinci sorunun cevaplarının karşılaştırılmasını gerektirmektedir. 4- Üçüncü sorudaki uyumsuzlukla ataerkillik arasındaki ilişki

nedir? 5- Söz konusu uyumsuzluğu gidermek için ne gibi hukuksal reform önerileri bulunmaktadır? 6- İdeal bir dünyada, kadınların hayatı nasıl olurdu? Ataerkil olmayan bir dünyanın nasıl olacağını düşünmemizi sağlayan bir sorudur. 7- Bu soru ideal bir dünyaya nasıl ulaşabileceğimizi sormaktadır. Buradan oraya nasıl gidebiliriz?⁶⁵

Bartlett'in belirttiği ikinci metot feminist pratik akıl yürütmeye ilişkindir. Kültürel feministler kadınların erkeklerden farklı akıl yürüttüklerini iddia ederler. Kadınların özellikle duruma ve olaylara daha duyarlı olduklarını, kendi hayat deneyimlerine yapıcı evrensel olduğu iddia edilen kurallara ve genellemelere direndiklerini belirtmektedirler. Bu bağlamda feministler kadınların soyut normlara dayalı olarak akıl yürütmekten ziyade gerçekliğe odaklandıklarını belirtmektedirler. Bu bağlamda hukuki realizm ile eleştirel hukuk çalışmalarının metot yaklaşımlarına benzerlik arzettiği belirtilmektedir.⁶⁶

Bartlett'in önerdiği üçüncü hukuk metodu bilinç yükseltmedir. Feminist teoride bilinç yükseltme birlikte deneyim paylaşma ve deneyimleri anlamlandırma usulüne ilişkindir. Soyut analizler yerine kişisel anlatımlar kullanılmaktadır. Amaç bireysel ve kolektif gelişimdir. Hukuk alanında ve kurumsal karar verme alanında da bilinç yükseltmenin kullanılabilirliği düşünülmektedir. Ancak diğer metotlara göre bilinç yükseltme metodunun farklı bir konumu söz konusudur. Zira bu metod hukukçularda bir farklılık yaratmaktadır. Hukuk alanındaki doğrudan etkisi hukukçular aracılığıyla gerçekleşmektedir.⁶⁷

Bartlett yazısının sonunda "durumsallık(*positionality*)" olarak adlandırdığı dördüncü bir feminist hukuk metodu sunmakta ve söz konusu metodun feminist hukuk teorisine bir takım avantajlar sağlayabileceğine inanmaktadır. Bartlett'e göre bu metot feministlere hukukta "doğru" olanın ne olduğunu tespit etmek için bir

⁶³ Katharine T. Bartlett, "Feminist Legal Methods", *Harvard Law Review*, cilt 103, sayı: 4, 1990: 829-888.

⁶⁴ Bartlett, 1990, s. 829.

⁶⁵ Heather Ruth Wishik, "To Question Everything: The Inquiries of Feminist Jurisprudence", *Feminist Legal Theory, Foundations* içinde, der: Kelly Weisberg, Temple University Press, Philadelphia, 1993, s. 26-29; Bartlett, 1990: 837.

⁶⁶ Farklılıkları konusunda bkz. Bartlett, 1990, s. 850.

⁶⁷ Bartlett, 1990, s. 865-867.

yol haritası sunabilecektir. Bartlett'in durumsallık yaklaşımı deneyime dayalı olan ve belirli bir irade tarafından belirlenmemiş doğruluk yaklaşımından yanadır. Dolayısıyla doğruluk belirli bir duruma ilişkindir ve nihai değildir. Feministlere doğruluğu sürekli genişletecek ve dönüştürecek metotları kullanma sorumluluğunu yüklemektedir.⁶⁸

Klasik hukuki akıl yürütme metoduna, hukuk diline yönelik feminist eleştiriler feminist hukuk metotlarının geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. *Lucinda Finley*, "Breaking the Silence in Law: The Dilemma of the Gendered Nature of Legal Reasoning" başlıklı makalesinde postyapısalcı düşüncenin yardımıyla hukuk, iktidar ve dil arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Finley öncelikle hukuk dilinin nötr ve objektif olduğuna ilişkin argümanları sorgulamaktadır. Nötr olduğu iddiasında olan hukukun aslında iktidarın yaşam deneyimleri yansıttığını belirtilmektedir. Finley söz konusu argümanları desteklemek için çok sayıda örnek vermektedir. ABD'da cinsel suçları, haksız fiili, çalışma hayatını konu olan hukuk normlarının içerisinde yer alan kelime ve hukuk kavramlarının eril nitelikte olduğunu belirtmekte ve eleştirmektedir. Finley Fransız feministleri⁶⁹ referans alarak hukukta kadın hayat deneyimleri de göz önünde bulunduran yeni bir hukuk dilinin yaratılması gerektiğini düşünmektedir. Feminist bir hukuk metodolojisinin geleneksel hukuk söyleminin kadın hayat deneyimlerini yansımasıyla gelişeceğini eklemektedir.⁷⁰

IV. Kültürel Çoğulculuk

Batı'da 1990 sonrasında kültürel farklılıkların tanınma talepleri siyaset felsefesinde liberalizme yönelik eleştirilerin yeni bir boyutta tartışılmasına yol açmıştır. Aynı dönemde feminist siyaset felsefecisi *Susan Moller*

⁶⁸ Bartlett, 1990, s. 829-830.

⁶⁹ Feminist teoride dil konusunda çalışmaları en çok anılan Fransız feministler Julia Kristeva, Luce Irigaray, Helena Cixous'tur. (Madan Sarup, *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm*, çev: A. Baki Güçlü, Ankara: Ark Yayınları, 1997.)

⁷⁰ Lucinda M. Finley, "Breaking Women's Silence in Law: The Dilemma of the Gendered Nature of legal Reasoning", *Feminist Legal Theory, Foundations* içinde, der: Kelly Weisberg, Philadelphia: Temple University Press: 571-581.

Okin "Is Multiculturalism Bad For Women?" başlıklı bir makale yazdı. Bu çalışmasında Okin geleneksel kültürlerin çoğunlukla kadınları ikincilleştirdiğini ve bu nedenle feminist politikaların farklılık vurgusundan ziyade evrensel insan haklarına öncelik vermesi gerektiğini savunmaktadır. Okin'in argümanına çok sayıda eleştiri almış ve konunun tartışılmasına neden olmuştur.⁷¹ Kültürel farklılıkların ön plana çıkarılması ve bu bağlamda hak talepleri konunun hukuki bir boyut kazanmasına neden olmuştur. *Bhikhu Parekh* söz konusu hak taleplerinden kaynaklanan çatışmalara ilişkin başlıkları ortaya koymaktadır. Bunlar; kadın sünneti, poligami, Müslüman ve Yahudilerin hayvan kesim metotları, görücü usulü evlilik, çekeşlilik, kız çocuklarının eğitimi (Müslüman velilerin zorunlu beden eğitimi dersinin içerisinde yüzme derslerine kız çocuklarını göndermek istememeleri), kız çocuklarının örtünmesi, çocukların yüzlerine ya da vücutlarının herhangi bir yerine dövme yapılması, Sihlerin geleneksel türban takmaları, Romanların ve Amishlerin çocuklarını resmi eğitim kurumlarına göndermek istememeleri gibi eylemlerdir.⁷² Parekh'in sıraladığı problemlerin çoğu toplumsal cinsiyetle ilişkilidir. Bu nedenle feministler kadınların söz konusu kültürel pratiklerde ikincilleştirildiklerini altını çizmekte ve bunun nedeni sorgulamaktadırlar. *Seyla Benhabib* söz konusu eşitsizliğin temeline antropolojik bir açıklama getirmektedir. Benhabib Okin'in makalesine referansla kültürlerin odağında cinsellik ve üreme olduğunu belirtmektedir. Üreme ve cinsel hayata ilişkin bir düzenleme yapmak, doğa ve kültür arasında bir ayrımı şekillendirmektedir. Benhabib, Claude Levi-Strauss'un "The Elementary Structures of Kinship" adlı kitabına atıfla doğada üreme için kimin kimle eşleşeceğine ilişkin bir kural bulunmadığını, ancak bilinen tüm insan toplumlarının üreme için kimin kimle eşleşeceğini bir kurala bağladığını ve kadın bedeninin üreme kapasitesi nedeniyle kültürel

⁷¹ Susan Moller Okin, *Is Multiculturalism Bad For Women?*, New Jersey: Princeton University Press, 1999.

⁷² Brikhu Parekh, *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek- Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori*, çev: Bilge Tannıseven, Ankara: Phoenix, 2002, s. 337-372.

normların sembolü haline geldiğinin altını çizmektedir.⁷³ Kadınların kültür ve doğa arasındaki köprü konumu her zaman feminist teorinin araştırma konuları içerisinde yer almıştır.

Liberal modern devletler ve hukuk sistemleri kamusal ve özel alanlar arasında ayırım yaparak dinsel, kültürel, estetik inançları özel alan içerisinde değerlendirme ve müdahale etmemeyi amaçlamaktadır. Ancak pratikte müdahale etmekte ve kamusal ve özel alanlara arasındaki sınırın belirsizliği her zaman tartışılmaktadır. Liberal hukukun -özellikle aile ve ceza hukukunun- bireylerin kültürel inanışlarına yani özel alanlarına müdahale edip etmemesi konusu feminist hukukçularında ilgi alanlarına girmiştir. Özellikle çok kültürlü liberal devletlerde mahkemelerin önüne gelen davalarda kültürel farklılıkların vurgusunda kadınların merkezi konumu feminist hukukçuları ister istemez konuya çekmiştir.

Doriane L. Coleman, 1996 yılında yazdığı önemli makalesinde kadınların kültürel normlar aracılığıyla ikincilleştirilmesini ABD mahkeme kararlarından örneklerle "kültürel savunma" kavramı temelinde hukuken onaylanmasını ortaya koymaktadır. Söz konusu örneklerden bazılarını yer vermek probleminin anlaşılmasına katkısı olacaktır.

"...Kaliforniya'da Japon-Amerikan anne iki küçük çocuğunu Santa Monica'da denizde boğduktan sonra kendisini de öldürmeye kalkmıştır. Kadın boğulmadan önce kurtarılmıştır. Anne Japon örf ve adet kuralı olan ebeveyn-çocuk intiharının kültürünün bir parçası olduğunu iddia etmiş. Bu nedenle sadece bir yıl hapis cezası almıştır.

New York'da, Çinli-Amerikalı bir kadın kocası tarafından dövülerek öldürülmüştür. Cinayetle suçlanmıştır. Koca Çin geleneklerine göre kadınlar kocalarını sadakatsiz davrandığında kocalar utançlarından kurtulmak için söz konusu eylemleri yapabileceklerini belirtmiştir. Bunun üzerine koca tahliye edilmiştir.

⁷³ Şeyla Benhabib, *The Claims of Culture-Equality and Diversity in the Global Era*, New Jersey: Princeton University Press, 2002, s. 83-84.

Yine Kaliforniya'da genç bir Latin-Amerikalı kadın iradesi dışında cinsel ilişkiye zorlanmıştır. Saldırgan Hmong kabile geleneğinde bu eylemin eş seçmek olduğunu belirtmiştir. 120 gün ceza evinde kalmıştır. Mağdura 900 dolar verilmiştir.

..... Georgia'da yaşayan Somalili bir kadın iki yaşındaki kız çocuğunu sünet etmiştir. Kadın çocuk istismarından suçlanmıştır ancak mahkum olmamıştır."⁷⁴

Coleman'ın verdiği örneklerde mahkemeler kültürel farklılığı geçerli bir savunma olarak ele almışlardır. Bonnie Honig belirttiği gibi failer ben değil kültürüm bana bu eylemi yaptırdı demektedirler.⁷⁵ Aslında ABD'de yasal olarak hiçbir eyalet kültürel normları suçtan kurtulmak için bir gerekçe olarak kabul etmemektedir. Coleman yorumla söz konusu sonuçların ortaya çıktığını belirtmektedir. Makalede konumuz açısından önemli olan husus çocukların ve kadınların kültürlerin mağdurları olarak ele alınmasıdır. Bu bakış açısı *Leti Volpp* tarafından eleştirilmiştir. Volpp Japon ve Somalili kadın örneklerinden hareket ederek aslında kadınların kültürlerinin kurbanı değil, aktif sürdürücüleri olduğunu ortaya koymaktadır.⁷⁶ Volpp kadın haklarının kültürel çoğulculuğun önüne geçtiğini belirtmektedir.

Çokkültürcülüğün kadınlar için iyi mi yoksa kötü mü olduğu tartışması Okin'in makalesine verilen cevaplar neticesinde bir kitap haline getirilmiştir. Çokkültürcülük konusunda en fazla ismi geçen liberal teorisyenlerden birisi olan *Will Kymlicka* da bu tartışmada yerini almıştır. Kymlicka liberalizmi nötrlük değil, özerklik üzerinden ele alarak çokkültürcülük ile liberalizm arasında ortaklık kurmaktadır. Kymlicka Okin'in eleştirilerine katılmakta ve etnik kültürel grupların içindeki kadınların

⁷⁴ Doriane Lambelet Coleman, "Individualizing Justice Through Multiculturalism: The Liberals' Dilemma", *Columbia Law Review*, cilt 96, sayı 5, 1996, 1093-1094.

⁷⁵ Bonnie Honig, "My Culture Made Me Do It", *Is Multiculturalism Bad For Women?*, der: Joshua Cohen, Matthew Howard, Martha Nussbaum, New Jersey: Princeton University Press, 1999, s. 35-40.

⁷⁶ Leti Volpp, "Feminism versus Multiculturalism", *Columbia Law Review*, cilt 101, Haziran, 2001, s.

özgürlükleriyle ilişkili olarak liberallerin daha detaylı ve özenli düşünceleri gerektiğini belirtmektedir.⁷⁷

Sonuç

Bütün farklılıklarına rağmen feminist hukuk teorisini feminist yapan ataerkil sistem ve onun hukuktaki görünümüyle mücadele etmektir. Teorik alanda ataerkilliği sorun olarak ele alan her düşünsel çaba feminist olarak nitelendirilecektir. Dünyada yaygın bir ataerkilliğin olduğunu kabul eden ve bunun sürdürülmesini destekleyen düşünceleri takip eden hukuk yazını anti feministtir. Anti-feminist hukuk düşüncesinden farklı olarak diğer bir grup feminist olmayan yaklaşımlardır. Bu grup içerisindekiler ataerkil bir sistemin olduğunu fakat üzerinde yoğunlukla uğraşılacak kadar önemli bir konu olmadığını düşünürler.⁷⁸ Feminist hukukçular ile feminist olmayan hukukçuların zaman zaman bir araya gelmesi mümkündür. Ancak anti-feministler ile feminist hukukçuların ortaklaşması ya da öfkelerine yenik düşmeden belirli bir konuyu tartışmaları bile imkânsız gözükmektedir. Feminizm kavramının bu tartışmalarda dile gelmesi durumunda yüzlerde gülümseme, aşağılama, alaycılık ve öfke karışımı ifadeler oluşmaktadır. Tartışmayı sağlayabilmek için öncelikle eleştiriyi ciddiye almak ve anlamak gerekmektedir. Bu nedenle feminist hukuk teorisyenlerinin hukuka yönelik eleştirilerinin tartışılabilmesi öncelikle bu eleştirilerin ciddiye alınması ve anlaşılmaya çalışılması gerektirmektedir. Aksi halde feminist hukuk teorisyenleri kendi gettolarında yaşamaya ve ataerkillikte mücadeleyi çok zor şartlarda yapmaya devam edeceklerdir. Hukuk alanında toplumsal cinsiyet eşitsizliğini tartışmaya ilk önce hukukçularla başlamanın önemli olduğu düşüncesinden hareketle hukuk eğitiminde derslerde toplumsal cinsiyet sorununa yer vermek toplumsal cinsiyetten kaynaklanan büyük oranda hak ihlallerinin yaşandığı günümüz koşullarında zorunlu gözükmektedir. Bartlett'in feminist metodunu takip edersek, feminist

⁷⁷ Will Kymlicka, "Liberal Complacencies", *Is Multiculturalism Bad For Women?*, der: Joshua Cohen, Matthew Howard, Martha Nussbaum, New Jersey: Princeton University Press, 1999, s. 34.

⁷⁸ Smith, 1996, s. 308.

hukuk teorisinin sabit bir ajandası olmadığı ortaya çıkacaktır. Deneyimden yola çıkan bir düşünce akımının geleceğini tahmin etmek güçtür.⁷⁹ Ancak ataerkil sistem devam ettiği sürece feminist hukuk teorisinin hukuk pratiği ve teorisinde varlığını devam ettireceği kesin gözükmektedir.

Kaynakça

- Austin, R.(1989): "Sapphire Bound", *Wisconsin Law Review*, Mayıs-Haziran, 539-578.
- Bartlett, K.(1990): "Feminist Legal Methods", *Harvard Law Review*, cilt 103: 829-888
- Bartlett, K.(1998): "Anglo American Law", *Blackwell Companions to Philosophy, A Companions to Feminist Philosophy* içinde der: Alison M. Jaggar&Iris Marion Joung, USA-UK: Blackwell Publishers:530-540.
- Benhabib, S.(2002): *The Claims of Culture-Equality and Diversity in the Global Era*, New Jersey: Princeton University Press.
- Bora, A.(1998): "Kamusal Alan/Özel Alan: Mahrumiyet-Özgürleşme İkileminin Ötesi", *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek* içinde, der: Oya Çitçi, TODAİ Enstitüsü yayın no: 285:63-70.
- Cain, P.(1990): "Feminism and the Limits of Equality", *Georgia Law Review*, cilt 24: 803-847.
- Charlesworth, H.(1994): "What are "Women's International Human Rights"?", *Human Rights of Women: National and International Perspectives* içinde, der: Rebecca J. Cook, ABD:University of Pennsylvania Press, 1994:58-84
- Code, L.(der.)(2000): *Encyclopedia of Feminist Theories*, New York: Routledge.
- Coleman, D.L.(1996): "Individualizing Justice Through Multiculturalism: The Liberals' Dilemma", *Columbia Law Review*, cilt 96, sayı 5: 1093-1165.
- Cornell, D.(2006): "Etik Feminizm Nedir?", *Çatışan Feminizmler* içinde; çev: Feride Evren Sezer, İstanbul: Metis Yayınları: 86-118.

⁷⁹ Bartlett, 1994, s. 18.

- Demir, Z.(1997): *Modern ve Postmodern Feminizm*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Eisenstein, Z.(1994):“Ataerkil Sistem, Annelik ve Kamusal Hayat”, çev: Nilüfer Timisi, *İLEF Yıllık '93*, Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, sayı 3:245-260.
- Estrich, S.(1987): *Real Rape*, Cambridge: Harvard University Press.
- Finley, L.(1993): “Breaking Women’s Silence in Law: The Dilemma of the Gendered Nature of legal Reasoning”, *Feminist Legal Theory, Foundations* içinde, der: Kelly Weisberg, Philadelphia: Temple University Press: 571-581.
- Freeman, M.D.A, (2008): *Introduction to Jurisprudence*, UK: Sweet and Maxwell.
- Güriz, A. (1997): *Feminizm Postmodernizm ve Hukuk*, Ankara: AÜHF Yayın No:521
- Hançerlioğlu, O(1992): *Felsefe Ansiklopedisi*, İstanbul:Remzi Kitapevi.
- Honig, B.(1999): “My Culture Made Me Do It”, *Is Multiculturalism Bad For Women?*, der: Joshua Cohen, Matthew Howard, Martha Nussbaum, New Jersey: Princeton University Press: 35-40.
- Horwitz, M.J.(1982): “The History of the Public/Private Distinction”, *University of Pennsylvania Law Review*, cilt 130, sayı 6: 1423-1428.
- Kay, H.(1985) “Equality and Difference: The Case of Pregnancy”, *Berkeley Women’s Law Journal*, cilt 1, sayı 1: 1-38.
- Krieger, L. Cooney, P.(1993): “The Miller-Wohl Controversy”, *Feminist Legal Theory, Foundations* içinde, der: Kelly Weisberg, Temple University Press, Philadelphia, 1993, s. 156-179.
- Kymlicka, W.(1999): “Liberal Complacencies”, *Is Multiculturalism Bad For Women?*, der: Joshua Cohen, Matthew Howard, Martha Nussbaum, New Jersey: Princeton University Press: 31-34
- Law, S.(1984): “Rethinking Sex and the Constitution”, *University Pennsylvania Law Review*, cilt 132: 1007-1013.
- LeGuin, U.(2010): *Karanlığın Sol Eli*, çev:Ümit Altuğ, İstanbul: Metis Yayınları.
- Littleton, C.(1987):“Restructuring Sexual Equality”, *California Law Review*, cilt 75, sayı 4: 1279-1337.
- MacKinnon, C.(1997): “Sexuality”, der: Linda Nicholson, *The Second Wave* içinde, New York&London: Routledge:158-180.
- Minow, M.(1987-1988): “Foreword: Justice Gendered”, *Harvard Law Review*, cilt 101:10-95
- Okin, S. M.(1999): *Is Multiculturalism Bad For Women?*, New Jersey: Princeton University Press.
- Olsen, F.(1984): “Statutory Rape: A Feminist Critique of Rights Analysis”, *Texas Law Review*, sayı 63:387-432.
- Olsen, F.(1990):“Feminism and Critical Legal Theory: An American Perspective”, *International Journal of Sociology of Law* içinde, sayı: 18:199-215.
- Parekh, B.(2002): *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek- Kültürel çeşitlilik ve Siyasi Teori*, çev: Bilge Tanrıseven, Ankara: Phoenix.
- Pateman, C. Breannan, T.(1979): “Mere Auxiliaries to the Commonwealth: Women and the Origins of Liberalism”, *Political Studies*, cilt 27, 1979, s. 183-200.
- Rhode, D.(1990): “Feminist Critical Theories”, *Standord Law Review*, cilt:42, sayı:3:617-638.
- Sarup, M.(1997): *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm*, çev: A. Baki Güçlü, Ankara:Ark Yayınları.
- Scales, A.(1980-1981): “Towards a Feminist Jurisprudence”, *Indiana Law Journal*, cilt 56, sayı 3, 1980-1981: 375-444.
- Schneider, E. (1993):“The Dialectic of Rights and Politics: Perspectives from the Women’s Movement”, *Feminist Legal Theory-Foundations*, der: D. Kelly Weisberg, Philadelphia: Temple University Press:507-528.

- Schneider, E.(2000): *Battered Women and Feminist Lawmaking*, London: Yale University Press.
- Sinha, S.(2003): *Jurisprudence-Legal Philosophy In A Nutshell*, ABD: West Publishing, 2003.
- Topçuoğlu, H. (1957): *Kadınların Çalışma Saikleri ve Kadın Kazancının Aile Bütçesindeki Rolü*, Ankara:"Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu" Yayını.
- Üşür, S.(1999): "Liberalizmin "Cinsiyetten Arındırılmış Birey'i ve Feminist Eleştiri", *Mürekkep*, sayı:1:57-61.
- Weisberg, K.(1993): "Introduction", *Feminist Legal Theory-Foundations*, der: D. Kelly Weisberg, Philadelphia: Temple University Press, 1993:xv-xx.
- West, R.(1988): "Jurisprudence and Gender", *University of Chicago Law Review*, cilt 55, sayı 1:1-72.
- Whitman, C.(1997): "Feminist Jurisprudence", *Gender and American Law* içinde der: Karen J. Maschke, , New York&London:Garland Publishing, Inc.:291-305
- Williams, P.(1998): "On Being Object of Property", *Signs*, cilt 14: 5-24.
- Williams, W.(1993): "Equality's Riddle: Pregnancy and the Equal Treatment/Special Treatment Debate", *Feminist Legal Theory-Foundations* içinde, der: D. Kelly Weisberg, Philadelphia: Temple University Press, 1993, s. 128-155.
- Wishik, H.(1993): "To Question Everything: The Inquiries of Feminist Jurisprudence", *Feminist Legal Theory, Foundations* içinde, der: Kelly Weisberg, Philadelphia:Temple University Press: 22-31.

<http://www2.ohchr.org/english/law/cescr.htm>, erişim
22.7.2014.

<http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>, erişim
22.7.2014.